

En bondson blir präst

Om Pehr Stenbergs väg till prästämbetet under senare delen av 1700-talet i ljustet av hans levernesbeskrivning

Ingvar Dahlbacka

Åren 2014–2016 utgav Forskningsarkivet vid Umeå universitet en mycket intressant och märklig publikation. Det handlade om en självbiografisk text som i handskrift omfattade närmare 5000 sidor och som sedan år 2009 hade renskrivits och gjorts tryckfärdig i fyra omfattande band. Textens författare hette Pehr Stenberg och han levde åren 1758–1824. Han påbörjade arbetet med sin självbiografi omkring år 1780 och tidsmässigt beskriver den hans liv under åren 1758–1807. Det är alltså fråga om ett mycket digert självbiografiskt opus med titeln *Pehr Stenbergs Lefwernes Beskrifning. Af honom sjelf författad på dess Lediga stunder*.¹

Pehr Stenberg var bondson från Stöcke söder om Umeå. Han växte upp under enkla förhållanden, men fick möjlighet att gå i skola och blev student. Efter studentexamen inskrevs han år 1779 som studerande vid Åbo Akademi, där han bedrev studier fram till prästvigningen år 1786. Finansieringen av sina studier klarade han av genom att han hade informationsplatser på herrgårdar i närheten av Åbo. Efter prästvigningen tjänstgjorde han under tre år som huspräst i olika högreståndshem i Åbotrakten och som hjälppräst i Nagu och Karis. Han avlade kandidatexamen år 1789 och därefter återvände han till sina hemtrakter, där han verkade som präst fram till sin död år 1824.²

Avsikten med föreliggande artikel är att genom en studie av levernesbeskrivningen få en bild av Stenbergs väg till prästämbetet. Hur var det möjligt för honom att göra den klassresa som det trots allt innebar för en bondson vid denna tid att avancera till präst? Hur var det att studera vid Kungliga Akademien i Åbo och vilka upplevelser mötte honom i Åbomiljön? Vilka iakttagelser gjorde han angående det kyrkliga livet i 1770-talets Åbo och vad var det som gjorde att han valde prästvigning i Åbo stift och inte i Härnösands stift, där han hörde hemma? Därtill diskuteras Stenbergs förhållande till pietismen.

Framställningen bygger i huvudsak på de två första banden av Stenbergs levernesbeskrivning. De följande två banden handlar om den tid när Stenberg verkade som präst i sina hemtrakter, framför allt i Umeå stads- och landsförsamling. Ur en

¹ Levernesbeskrivningen utgavs i fyra band åren 2014–2016. Det första bandet utkom år 2014. De två följande banden utkom år 2015 och det fjärde bandet publicerades år 2016. Levernesbeskrivningen är utgiven av Fredrik Elgh & Göran Stenberg & Ola Wennstedt. Titeln på utgåvorna är *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning Av honom sjelf författad på dess lediga stunder*. Del 1 omfattar åren 1758–1784, del 2 åren 1784–1789, del 3 åren 1789–1796 och del 4 åren 1796–1807.

² I Vilh. Lagus *Åbo Akademis studentmatrikel, å nyo upprättad. Senare Afdelningen 1740–1827*. Helsingfors 1895, 256 kommer Pehr Stenberg upp under namnet Stenberg, Petrus Vestrobotn.

finländsk och speciellt åboländsk synvinkel är det därför de två första banden som är särskilt belysande och intressanta. De innehåller ett källmaterial som är nästan omöjliga att finna på annat håll och genom att studera detta är det inte bara bilden av studenten Pehr Stenberg som framträder, utan också av den omgivning där han levde och verkade under sina studieår vid Kungliga Akademien i Åbo.

Arvet från hemmet

Pehr Stenberg var son till bonden Erik Persson och hans hustru Anna Andersdotter. I familjen fanns 14 barn och de ekonomiska resurserna var knappa. Att Pehr Stenberg skulle bli präst var därför ingen självklarhet, även om han redan i början av sin levernesbeskrivning konstaterar att Olof Michaelssons hustru i Obbola skall ha sagt till hans mor, efter att hon en stund hade stått och sett på honom när han låg i vaggan: ”Ach så hygglig han är, jag tror rätt det blir en Prest åf honom”.³ Den kristna tron var dock en naturlig del av familjens vardag. Från tidig ålder fick Pehr Stenberg undervisning i kristendomens huvudstycken. Visserligen besöktes kyrkan inte så ofta. Stenberg berättar om sin första kyrkresa i sällskap med mormodern då han var fem år gammal. Tillsammans med fadern besökte han kyrkan i sju-åtta-årsåldern.⁴ Men om kyrkbesöken var sporadiska, var husandakterna och den enskilda katekes- och andaktsläsningen i hemmet desto mer regelbundna. Stenberg berättar om hur han dagligen läste psalmboken, Bibeln och Svebilius katekes, det vill säga de böcker som folk i regel läste i hemmiljö vid denna tid.⁵ Under barndomen deltog han också i de läsförhör som ordnades i socknen.⁶ Om söndagarna hölls byaböner, något som var vanligt i hans hemtrakter, och då läste någon högt för de församlade ur en postilla. Stenberg skriver:

Uti vår by agerade min Far, och när han intet var hemma, Nämndeman Tomas Pers son Präster, och när de ej woro hemma måste jag träda i deras fotsprår, hwartill jag i början ganska ogärna wille låta beqwäma mig; för min stora blygsel skull; men när min mor befalte, så wågade jag ej neka; utan måste uppfylla ledigheten. När jag hade slutat berömde de mig alla, sägandes: att jag läste som en Präst.⁷

Stenberg ville bli präst. Som orsak härtill nämner han att han i egenskap av präst ”hopades blifwa mera nyttig i det allmänna, än som att blifwa Bonde”.⁸ I regel var det prästsöner som vid denna tid valde att studera teologi i syfte att bli präster. Men det fanns också en del bondsöner som kunde arbeta upp sig på den sociala skalan genom att

³ Pehr Stenberg *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder*. Forskningsarkivet vid Umeå universitet. Umeå 2014–2016, del 1, 20.

⁴ Stenberg 2014–2016, del 1, 21–22.

⁵ Angående nämnda böcker i svenskt fromhetsliv se Hilding Pleijel *Katekesen som svensk folkbok. En historisk översikt*. C.W.K. Gleerups förlag. Lund 1942, 7 som citerar Carl Jonas Love Almqvist, Svenska Fattigdomens betydelse I *Fria Fantasier eller Törnrosens bok. Ny fortsättning Band X*. Hörbergiska Boktryckeriet. Stockholm 1838, 3: ”Till bondfolket tränger ingen annan skrift ännu, än Psalmboken, Katekesen och stundom Bibeln: ganska väl att likväl de tränga dit.”

⁶ Stenberg, del 1, 23, 27.

⁷ Stenberg, del 1, 30.

⁸ Stenberg, del 1, 65.

välja prästycket.⁹ När Stenberg lade fram sina studieplaner för föräldrarna såg de inga möjligheter till att planerna skulle kunna förverkligas och det var därför inte alldeles lätt att få dem övertalade. Hemmet var nämligen fattigt och det fanns inga medel att bekosta en skolgång för den begåvade gossen med. Särskilt morfadern hade svårt att acceptera att dottersonen skulle välja studier framom att bli kvar på hemmanet.¹⁰

Möjligheten för Pehr Stenberg att studera öppnades dock genom att det fanns personer i hans närhet som ställde upp för honom. Eftersom han hade goda förståndsgåvor och mycket tidigt lärde sig läsa i bok, i synnerhet i katekesen, fick prästerskapet i socknen upp ögonen för den begåvade ynglingen. Därför sändes han ut på tiggarfärd, så kallad djäknegång, för att samla in medel för sin skolgång.¹¹ Faderns förmaningar tycks dock ha etsats sig i hans minne. När han reste hemifrån framhöll nämligen fadern:

Om du nånsin wil blifwa Präst så för all ting wagta dig för qwinfolk, ty ger du dig att oläfligen umgås med dem så war försäkrad att du omöjiligen kan blifwa Präst; och utom det är det en ganska stor synd ty ser på och märk hur det gått med Forsner i Ansmark (en fattig bonde derstädes) han har också warit Student och har också Prädikat några gånger; men när han lägrade en hushållerska måste han gifta sig med henne hwarigenom hans lycka förhindrades så att han omöijeligen kunde blifwa Präst; utan nödgades blifwa bonde och har sedan måst framlefwa sina dagar, som du wäl wet, i största armod och fattigdom. Derföre låt dig ej förföras af Fruentimmernas smickrande tal eller af deras förblindande skönhet; ty under denna larf ligger ofta förborgat den nedrigaste och kättjefullaste själ.¹²

Ett alternativ för Stenberg tycks också ha varit att han skulle ha studerat för att bli apotekare och han fick också ett förmånligt erbjudande i den vägen.¹³ Men för honom själv fanns det egentligen bara ett möjligt alternativ. Det var att bedriva studier som skulle berättiga honom till prästvigning. Och även om den vägen inte utan svårigheter öppnade sig för honom, så var han beredd att göra allt för att han skulle kunna beträda den.

Studier vid Åbo Akademi

Efter att en tid ha gått i lära hos sin farbror Lars Ström i Ratan kom han till Umeå pedagogi. Därefter blev det studier vid den Kungliga Akademin i Åbo. Hösten 1779 –

⁹ Gunnar Suolahti *Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen*. Holger Schildts förlag. Helsingfors 1927, 7–76; Eric Anthoni *Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808–1832 II*. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar XVIII,2. Helsingfors 1928, 95–98. Det kan noteras att Härnösands stift, som var Stenbergs hemstift, utmärkte sig i förhållande till de övriga stiftet i det svenska riket vid denna tid genom att en stor andel av prästerskapet hade sin bakgrund i bonde- och allmogeled. Till detta se Daniel Lindmark, *En skola för staden, regionen och kyrkan: Elever lärare och präster i Piteå skola före 1850*, 10–16. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:311418/FULLTEXT01.pdf> och där anförd litteratur.

¹⁰ Stenberg, del 1, 63–64.

¹¹ Stenberg, del 1, 106–111.

¹² Stenberg, del 1, 68.

¹³ Stenberg, del 1, 130.

han var då 21 år gammal – kom han till Åbo.¹⁴ En bidragande orsak till att han valde Åbo i stället för Uppsala var förmodligen att han hade släktingar i Åbotrakten som han kunde förvänta sig hjälp av. I Åbo bodde nämligen tullinspektören Johan Ernst Callmeijer, vars hustru var kusin med Stenbergs far. Det var till denne som Stenberg skrev ett brev och anhöll om att han ”såsom en fattig slägtinge måtte undfå hans beskydd och någon hjälp” under sin studievistelse i Åbo.¹⁵ När svarsbrevet från Callmeijer i Åbo kom med löfte om ”att få spisa fri middag hvar dag hos honom”, såg Stenberg detta som en stor förmån och Åbo framstod som det klart bästa alternativet till studiestad för honom.¹⁶ Det gjorde att han kom sig till Åbo och inledde sina studier vid Åbo Akademi hösten 1779. Mycket ingående beskriver han sin resa från Umeå till Åbo. Med segelbåt reste han först till Stockholm och därifrån vidare till Åbo. Resan inleddes den 19 september och den 17 november anlände han till Åbo sjötull, efter att ”ha nödgats wara hela 8. och en half wecka på vägen”.¹⁷

Drygt hälften av den första delen och nästan hela den andra delen av Stenbergs levernesbeskrivning handlar om hans tid som student vid Åbo Akademi. Han beskriver mycket ingående sin vistelse som informator i Rimito- och Töfsalatrakten. Han berättar detaljerat om sina möten med olika personer, inte minst med de kvinnor som han en efter en förälskar sig i och som han även hoppades kunna träda in i det äkta ståndet med. Han ger också en mycket noggrann redogörelse för de predikningar som han höll och de diskussioner och samtal av själavårdande art som han då och då hamnade in i. Men när det gäller hans möten med professorerna vid akademien och de publika lektioner och privata kollegier som han deltog i är han mera förtegen. Han nämner nog att han lyssnade på professor Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) och en del andra professorer.¹⁸ I synnerhet professorn i historia Johan Bilmark (Stenberg skriver Billmark) tycks han haft en god kontakt med.¹⁹ Men vad de olika professorerna föreläste om och hurdana de var som personer berättar han inte särskilt mycket om.

Betydligt mer öppenhjärtig är han i detta avseende när han skall avlägga sin prästexamen år 1786 och sin kandidatexamen år 1789. I bägge fallen berättar han om de förhör som han genomgick och om de olika professorerna och deras bedömning av hans prestationer. Särskilt intressant är hans karakteristik av professorerna. Professor Christian Cavander, som examinerade i teologi, framställs som grälig.²⁰ Han kom enligt Stenberg med simpla och futtiga frågor och kunde länge ”idissla och gräla” om struntsaker. Professor Salomon Kreander, som examinerade i ekonomi, hade enligt Stenberg ”lagt sig till en stor, tjock och widlöftig peruqve, som mycket wäl tiltäpte hans

¹⁴ Stenberg, del 1, 213–221. Till Umeå pedagogi se: Daniel Lindmark, *En skola för staden, regionen och kyrkan: Elever lärare och präster i Piteå skola före 1850*, 30.

¹⁵ Stenberg, del 1, 153.

¹⁶ Stenberg, del 1, 157.

¹⁷ Stenberg, del 1, 207–224.

¹⁸ Till Henrik Gabriel Porthan, se Kari Tarkiainen, Porthan, Henrik Gabriel (1739–1804) i *Suomen kansallisbiografia 7. Suomalaisen kirjallisuuden seura*. Helsinki 2006, 782–786; *Biografiskt lexikon för Finland*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2599> (5.10.2017).

¹⁹ Till Johan Bilmark, se Matti Klinge, Bilmark, Johan (1728–1801) i *Suomen kansallisbiografia 1. Suomalaisen kirjallisuuden seura*. Helsinki 2003, 607–608; *Biografiskt lexikon för Finland*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2608> (5.10.2017).

²⁰ Till Christian Cavander se Carl Henric Strandberg *Åbo stifts herdaminne, ifrån Reformationens början till närvarande tid. Första delen*. Åbo 1832, 48; *Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli 1640–1652*. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=7351> (5.10.2017).

öron”.²¹ Peruken gjorde att han inte uppfattade vad som sades och det fick Stenberg att tänka: ”du peruqve=stock! Om du stoppar igen dina öron, så att du icke kan eller icke vill höra, så må det stå deruti; jag vill nu tiga och icke swara härpå mera”. Professorn i fysik, Anders Planman, examinerade i aritmetik. Planman var en av de första som gjorde astronomiska observationer i Finland, under 1700-talets senare hälft.²² Han var enligt Stenberg en hederlig man, men ”af naturen mycket trög och långsam”. Det gjorde att han hade svårt att hinna följa med då Stenberg besvarade hans fråga i ”Regula de Tri i hela Tal”. Biskop Jakob Haartman (Stenberg skriver: Hartman) examinerade i ”allmänna Gamla historien”, vilket betydde att han ställde frågor om ”årtal och namn, samt jämförelser om tiden i anseende till judarnas och andra folkslags Historier”.²³ Biskop Haartman har karakteriserats som ”en småaktig pedant och kronisk bråkmakare som var mycket mån om sin värdighet”.²⁴ Enligt Stenberg hade Haartman en förkärlek för årtal och namn och detta var inte Stenbergs starka sida, vilket gjorde att han kom ”härutinnan något till korta”.²⁵

Den 27 mars 1789 avlade Stenberg kandidatexamen vid Åbo Akademi. Han konstaterar att procedurerna kring examen var annorlunda i Åbo än i Uppsala. Han skriver:

I Upsala sker examen hemma hos hwar och en Professor, som sedan gifwer sitt videtur med sina benämningar: apporobatur, cum laude pobatur, Laudatur. &c: Men här sker examen på Academiens rum in pleno af den ena Professorn efter den andra och det för öppna dörrar, så att hwar och en, som behagar, kan åhöra den. Derefter afkunnas beslutet eller Utslaget om hedersgraden med följande benämningar, den minsta: Clarissimus Candidatus, därefter perqvam dignus, sedan Admodum dignus, så Maxime dignus, och sist eller högst Dignissimus; utom när någon wore owanligt snäll och mycket mycket sällan; longe dignissimus.²⁶

Vid bedömningen tycks det ha rått oenighet bland professorerna om vilket vitsord Stenberg och hans kamrat Bergius skulle tilldelas för examen. Alla professorer, utom Porthan, ville bedöma examen med vitsordet Maxime dignus. Porthan ville ge ett lägre vitsord. Det slutade med att Porthan blev överkörd av de övriga professorerna, vilket gjorde att han ”satt och såg mycket surmulen ut” vid själva utslaget.²⁷

Predikoverksamhet i Åbotrakten

Under sin studietid deltog Stenberg aktivt i den kyrkliga verksamheten både i Åbo och i trakten däromkring. Han var en flitig predikant i olika sammanhang. Förutom i Åbo

²¹ Till Salomon Kreander, se Strandberg 1832, 122; Ilkka Teerijoki, Kreander, Salomon (1755–1792) i *Suomen kansallisbiografia* 5. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2005, 428–429; Stenberg, del 2, 170.

²² Till Anders Planman, se Strandberg 1832, 86; *Biografiskt lexikon för Finland*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2616> (5.10.2017).

²³ Till Jakob Haartman, se Strandberg 1832, 28; Kyösti Väänänen, Haartman, Jakob (1717–1788) i *Suomen kansallisbiografia* 3. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2004, 421–423. *Biografiskt lexikon för Finland*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2259> (5.10.2017).

²⁴ Se *Biografiskt lexikon för Finland* <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2259> (5.10.2017).

²⁵ Stenberg, del 2, 169–171.

²⁶ Stenberg, del 2, 330.

²⁷ Stenberg, del 2, 330–331.

predikade han i Rimito, Töfsala, Nådendal och Masku, och efter sin prästvigning var han verksam under vissa perioder i Nagu och i Karis.

Om han stundvis är ganska förtegen om sina studier vid Akademin, så kan detsamma inte sägas om hans verksamhet i de olika församlingarna. Han ger nämligen en mycket detaljerad bild av sin predikoverksamhet i kyrkorna i Åbotrakten. Sin första predikan håller han sommaren 1780, troligen i Rimito kyrka. Han är då iklädd kappa och krage, han är innerligt rörd och är lycklig över att få klädas i den heliga skruden. Han ber till Gud om en inre klädnad och känner sig övertygad om att han vill bli präst. Han övar sin predikan mycket grundligt, och han tycks ha gjort så att han lånade predikan ur hovpredikanten Anders Gradins postilla. Anders Gradin (1706–1751) var bror till den kände herrnhutaren Arvid Gradin och hans *Förklaringar öfver alla sön- och större högtidsdagars evangelier* utkom första gången år 1760 och omtrycktes i en tredje upplaga 1780–1785.²⁸ ”Därföre beslöt jag, att rent åf ord ifrån ord afskrifwa en predikan utur Gradins postilla”, skriver han.²⁹ Också när han håller sin andra och tredje predikan har han lånat dem ur en postilla. Men tillvägagångssättet tycks ha oroat honom. Han får nämligen beröm för sin predikan, men har svårt att ta emot berömmet, eftersom predikan var lånad och inte hans egen. Efter sin tredje predikan, som han håller i Töfsala kyrka, konstaterar han därför att han från den tiden alltid själv har skrivit sina predikningar. Han vill inte bli någon ”postillryttare”, en benämning som vid den tiden tydligen tillskrevs den som nyttjade andras postillor som predikokcept.³⁰

Beträffande sina predikningar under studietiden är Stenberg mycket återhållsam när det gäller att citera deras innehåll. Det är därför svårt att säga något om hans teologi. Det som han däremot ofta kommenterar är framförandet av predikan. Han är noggrann med uttalet. Och han ger också råd åt den som tänker bli präst. Om man vill bli en god predikant bör man ”flitigt avhöra präst vars uttal är rent”.³¹ En förebild för Stenberg i det avseendet tycks ha varit en komminister vid namn Fluor. Han skriver nämligen att han ”icke allenast hade tagit afledne Herr Comminister Fluors röst och uttal till efterföljd i mina predikningar, utan också nyttjade samma ord som han till bönesuck förr än jag började min Predikan”.³² Det handlade av allt att döma om Christian Fluor (1737–1779), som var komminister – dvs. en av de ordinarie prästerna vid sidan av kyrkoherden – i Umeå landsförsamling fram till sin död år 1779.³³

Efter att ha predikat julannandag år 1784 råkade Stenberg höra ett samtal om ynglingars predikan i allmänhet. I samtalet framfördes kritik mot att ”våra ynglingar vilja nu förtiden mäst skryta med sina predikningar, det är blott egenkärleken som råder hos dem” och Stenberg förstod att kritiken gällde hans egen predikan. Det gjorde honom modfälld och det gav honom anledning att i självbiografen diskutera sin egen syn på predikan. Han konstaterade härvid att han med sina ”predikningar alltid sökte hafwa de renaste och oskyldigaste afsikter” och han angav tre olika motiv för sin predikan under

²⁸ Bror Olsson *Från Martin Luther till Sven Lidman. En historisk översikt över andaktsböckerna i svensk fromhetsliv*. C.W.K. Gleerups förlag. Lund 1943, 104. Till Arvid Gradin se Hilding Pleijel *Herrnhutismen i Sydsverige*. Håkan Ohlssons boktryckeri. Lund 1925, 81.

²⁹ Stenberg, del 1, 281.

³⁰ Stenberg, del 1, 296.

³¹ Stenberg, del 1, 283–284.

³² Stenberg, del 2, 34–35.

³³ <http://www.laestadiusfriends.se/LMV-sv/SlaktLs-sv/0001/1503.htm> (5.10.2017).

studietiden. Dessa var att han avsåg: a) ”at öfwa mig i Prediko=stolen”, b) ”at hjelpa alla Presterna lika, så att ingen af dem skulle hafwa at klaga” och c) och ”at, om möjijligt wore, söka åstadkomma någon uppbyggelse, eller åtminstone föreställa salighets läran i sin renhet och enfald, så godt jag kunde och förstod; hwilket bör ju alltid wara hwar och en Predikants förnämsta ögnamärke”. Han menar att eftervälden kommer att märka att hans predikningar inte var fyllda av någon ”swassande wältalighet” och att han aldrig med dem hade sökt egen ära. Som ett bevis för detta framhåller han att han aldrig efter slutad predikan hade känt sig helt nöjd med densamma. Trösten för honom låg i att Gud kände hans hjärta och hans uppsåt.³⁴

Kontakt med herrnhutismen

Vi vet att pietismen vid denna tid hade fått fotfäste på olika håll i det svenska riket.³⁵ Var Stenberg stod i förhållande till denna rörelse är inte alldeles lätt att avgöra. När han gör anteckningar under Åbo-tiden använder han uttryck som Guds försyn, oskrymtad gudsfruktan, sann dygd och detta tyder på att han var influerad av upplysningstidens teologi. Samtidigt tycks han också ha bekantat sig med skrifter av den tyske teologen och superintendenten Johan Jakob Rambach och den danske biskopen och prokanslern Erik Pontoppidan. Båda dessa brukar räknas som representanter för den pietistiska riktningen.³⁶ Rambach har karakteriserats som en av pietismens allra bästa uppbyggelseförfattare och Erik Pontoppidan har kallats för Nordens Spener. Vid mitten av 1700-talet hade flera av Pontoppidans och Rambachs skrifter översatts till svenska och enligt uppgift var de flitigt lästa och kom också att starkt påverka folkfromheten i det svenska riket.³⁷

Det som dock tydligt kommer fram i levernesbeskrivningen är att Stenberg redan under sin Åbotid kom i kontakt med pietismen i dess herrnhutiska form. I Lemo fanns nämligen en adjunkt som hette Henrik Olgren och som var herrnhutare. Honom träffade Stenberg i Masku, när adjunkten gjorde sin uppvaktning hos herrskapet på Odensnäs i avsikt att komma i åtanke när den lediga kapellanstjänsten i Masku församling skulle besättas.³⁸ Enligt Stenberg förde Olgren ett ”Gudeligt tal på bane” och det gjorde att Stenberg fattade högaktning för honom. Ändå är karakteristiken av Olgren inte särskilt positiv. Stenberg skriver:

³⁴ Stenberg, del 2, 46–47.

³⁵ Till pietismens ankomst till Sverige-Finland se Hilding Pleijel, *Svenska kyrkans historia. Femte bandet. Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680–1772*. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Uppsala 1935, 157–522; Pentti Laasonen, *Finlands kyrkohistoria 2. Åren 1593–1808*. Artos. Skellefteå 2000, 268, 279; Carola Nordbäck *Samvetets röst. Om mötet mellan luthersk ortodoxi och konservativ pietism i 1700-talets Sverige*. Skrifter från institutionen för historiska studier 8. Umeå Universitet 2004; Urban Claesson, *Kris och kristnande. Olof Ekmans kamp för kristendomens återupprättande vid Stora Kopparberget 1689–1713. Pietism, program och praktik*. Skrifter utgivna av Svenska kyrkohistoriska föreningen, II, ny följd 69. Makadam förlag. Göteborg – Stockholm 2015, 23–29, 112–127, 215–225.

³⁶ Se t.ex. Stenberg, del 1, 325, 334, 365.

³⁷ Olsson 1943, 89–95.

³⁸ Stenberg, del 2, 129–130. Henrik Olgren var kyrkoherdeadjunkt Lemo åren 1781–1785. Se Eero Matinoll *Turun Hiippakunnan paimenmuisto 1721–1809. Suomen kirkkohistoriallisen seuran monisteita I:2*. Valtionarkisto. (Lemo). Olgren nämns inte vare sig i Matth. Akiander *Historiska Upplysningar om Religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider, del II*. Helsingfors 1858 eller i J.S. Pajula, *Bidrag till Herrnhutiska brödräfsamlingens historia i Finland*. Tavastehus 1899.

Denne Herr Olgren, war af ett mycket stilla och säfligt wäsende, samt mycket wälmenande och menlös; såg också något enfaldig ut. Ägde mycket litet af kunskaper och lärdom; han war den Herrnhutiska gudaktighets öfningen helt och hållit tilgifwen hwarföre han också mycket talte om gudaktigheten, hwilket tal mången gång föreföll icke allenast ledsamt utan också motbjudande och äckligt. Dock war alt hos honom upriktigt; han utöfwade denna gudaktigheten af själ och hjerta efter sin lilla kunskap och begrep, och tänkte i sjelfwa wärket = och war öfwertygad om sanningen af hwad han talade; och war icke som de flästa af denna sect, en skräflare och en i ytan lysande gudelig.³⁹

Stenberg hade också möjlighet att delta i en av de konventiklar som gruppen kring Olgren samlades till. Han redogör detaljerat för mötet som hölls i Olgrens hem och han är inte imponerad av vad han erfar. Till det positiva räknar han sången som enligt honom hade ”ganska behageliga toner”. Men det som han särskilt irriterar sig över är ”det broderliga och Systerliga omfammandet och broder kyssens meddelande”. Han menar också att detta att inrätta en församling i församlingen har sina ”stora olägenheter och skadeliga följder”, eftersom det ”åstadkommer split, twedrägt, partier och sönderingar ibland folket”.⁴⁰ Han betraktar herrnhutismen som en sekt och att han efter sin återkomst till Västerbotten blev kallad för herrnhutare tilltalade honom inte alls.

Det som man ändå kan notera är, att även om Stenberg inte hade något till övers för de herrnhutiska uttrycksformerna och även om han inte ville bli kallad för herrnhutare, så ställde han sig inte ändå på de herrnhutiska belackarnas sida när det gällde förkunnelsen. Stenberg hade nämligen – efter att han som präst hade återvänt till sina hemtrakter – hållit vad han själv kallar för en ”Ewangelisk predikan” och blev då av prostinnan Nortman i Bygdeå kallad för herrnhutare, ”ty”, konstaterar han ”en rätt Ewangelisk predikan var icke af dem tåld”. Men han fortsätter sin redogörelse med att betona att han ”lät ej märka mig det minsta at jag hade förstådt hennes mening” utan ”fortfor att predika Ewangelium, och bättringens och försoningens nåd i Christo Jesu, fullkomligen efter min indre öfwertygelse och samwettets känsla, på sätt som jag hade förstådt Guds ord; utan at sköta om Mitt Herrskaps misnöje, tal, och anmärkningar”.⁴¹

Prästvigning för Åbo stift

I mars 1782 besökte Stenberg biskop Haartman, i avsikt att införskaffa sig tillstånd av denne att predika. Redan dessförinnan hade han – som ovan har framgått – haft en omfattande predikoverksamhet i olika församlingar. Biskopen biföll inte hans begäran om *venia concionandi*, utan uppmanade honom att komma en annan gång.⁴² Men så var biskopen också känd för sin småaktighet och sitt intresse för petitesser, vilket gjorde att beredningen av olika ärenden under hans biskopstid framskred långsamt och att beslutsprocessen i regel blev utdragen.⁴³

³⁹ Stenberg, del 2, 130.

⁴⁰ Stenberg, del 2, 209.

⁴¹ Stenberg, del 3, 67, 90–91.

⁴² Stenberg, del 1, 389.

⁴³ Se Jakob Haartman, *Biografiskt lexikon för Finland*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2259> (5.10.2017).

En månad senare blev Stenberg dock inkallad till domkapitlet för att avlägga examen för erhållande av predikolov. I samband med examen fick han en fråga som han inte hade väntat sig. Frågan lydde: ”Hurudant är Herrns eget hjertas tillstånd, har Religions sanningar derpå fått göra något intryck eller ej?” Stenberg upplevde frågan svår och visste inte vad han skulle svara. Därför teg han. Men eftersom frågan upprepades så svarade han: ”Det är swårt att vitna om sig sjelf, ty ett sådant vittnesbörd kan alltid mistänkas att endast grunda sig på egenkärleken och dess falska omdöme”. Med det svaret var examinator nöjd och Stenberg fick det begärda predikolovet.⁴⁴

År 1785 hade Stenberg studerat i drygt fem år. Hans ekonomi var i botten och det gjorde att han var tvungen att resa hem till Umeå. Den som nu kom in som en räddande ängel var professorn i historia och moral, Johan Bilmark, som Stenberg hade haft en god kontakt med under hela sin studietid. Tack vare Bilmarks ingripande kunde Stenberg återvända till Åbo och avlägga sin examen. Han hade nu den erforderliga behörigheten för att ordinerats till präst. En bidragande orsak till att Stenberg vände sig till domkapitlet i Åbo och inte till domkapitlet i Härnösand med sin anhållan om prästvigning var att han blev kallad till huspredikant för generalen och friherrinnan Carpelan på Odensnäs i Masku.⁴⁵

Pehr Stenberg prästvigdes i Åbo den 4 oktober 1786 av biskop Jakob Haartman.⁴⁶ Under sina tre första år som präst tjänstgjorde han på olika ställen i Åbotrakten. Han var – som redan nämndes – huspredikant på Odensnäs, men han vistades också en tid i Nagu som biträde åt kyrkoherde Mjöd den yngre, liksom också i Karis i Västnyland.⁴⁷ År 1789 återvände han till sina hemtrakter. Han verkade som präst i Degerfors, i Bygdeå och i Umeå. Från år 1792 var han komminister i Umeå stadsförsamling och slutligen från år 1803 fram till sin död år 1824 komminister i Umeå landsförsamling.

Avslutning

Stenbergs väg till prästerskapet som den beskrivs i hans levernesbeskrivning visar hur en ung man från anspråkslösa förhållanden avancerade i samhället och kunde utbilda sig till präst. Med tanke på Stenbergs sociala och ekonomiska förutsättningar hade han alla odds emot sig. Han lyckades förverkliga sin dröm om att bli präst genom idogt arbete och tack vare det nätverk av personer som stödde honom ekonomiskt. Stenberg verkar också ha haft lätt att komma i kontakt med folk och i umgänget med professorerna vid akademien och prästerskapet i församlingarna tycks han ha visat en stor frimodighet. Hans sociala förmåga gjorde att han fick tillträde till många olika kretsar.

Genom sin levernesbeskrivning ger Stenberg en god inblick i hur livet för en teologie studerande kunde se ut i 1780-talets Åbo. Han ger inte bara en bild av studiemiljön vid Akademien, utan också av hur det kyrkliga livet utgestaltades i olika församlingar i Åbotrakten. Detta är värdefullt mot bakgrunden av att en stor del av det källmaterial som hade kunnat kasta ljus över verksamheten vid Akademien och på församlingshall gick förlorad i den stora branden i Åbo 1827. Stenberg är mycket detaljerad i sin

⁴⁴ Stenberg 2014–2016, del 1, 401.

⁴⁵ Stenberg, del 2, 120.

⁴⁶ Stenberg, del 2, 175.

⁴⁷ Stenberg, del 2, 290–321, 339, 358–368.

redogörelse och det gör att exempelvis hans praktiska förberedelser för att bli präst liksom hans kontakter med en lång rad olika personer får en mycket grundlig belysning.

Ingvar Dahlbacka

Professor. Kyrkohistoria. Åbo Akademi

Ingvar.dahlbacka (apud) abo.fi